

۱۵۵۹ مجتمع آموزش عالی بنت الهدی

سرشناسه :	ماهرزاده، طاهره، ۱۳۴۹ -
عنوان و نام پدیدآور :	قلمرو و راهکارهای تبری در روابط اجتماعی، از منظر قرآن کریم / طاهره ماهرزاده.
مشخصات نشر :	قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری :	۳۶۸ ص:، ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
مرجع تولید:	مجتمع آموزش عالی بنت الهدی
شابک :	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۵۸۴-۰
موضوع :	مسلمانان و غیرمسلمانان؛ Relations with non-Muslims -- * Muslims
موضوع :	روابط اجتماعی -- جنبه های مذهبی -- اسلام
موضوع :	Social interaction -- *Religious aspects -- Islam
موضوع :	مسلمانان و غیرمسلمانان -- جنبه های قرآنی
موضوع :	Muslims -- *Relations with non-Muslims -- Qur'anic teaching
موضوع :	روابط اجتماعی -- جنبه های قرآنی، Qur'anic teaching -- Social interaction
شناسه افزوده :	جامعه المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده :	Almustafa International UniversityAlmustafa International Translation and Publication center
وضعیت فهرست نویسی :	فیبیا
رده بندی دیویی :	۲۹۷/۶۵
رده بندی کنگره :	۱۳۹۷ ق ۸/۱/۲ ب ۲۵۴
شماره کتابشناسی ملی :	۵۵۲۴۸۸۱

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

قلمرو و راهکارهای تبری در روابط اجتماعی، از منظر قرآن کریم
مؤلف: طاهره ماهرزاده
چاپ اول: ۱۳۹۷ ش / ۱۴۴۰ ق
ناشر: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
● چاپ: نازنجستان ● قیمت: ۴۴۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰ نسخه

مراکز توزیع

- ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸
- تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ دورنگار: داخلی ۱۰۵-۳۷۸۳۹۳۰۹
- ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

 <http://buy-pub.miu.ac.ir>

 @pub_almostafa

با سپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: سید اباذر هاشمی هریکنندی
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمد باقر شکر
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت الله یزدانی
- صفحه‌آرا: سید محسن عمادی مجد

قلمرو و راهکارهای تبّری در روابط اجتماعی از منظر قرآن کریم

طاهره ماهروزاده

مجمع آموزش عالی
بنت‌الهدی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای بندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می باشد. «جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی علیه السلام «مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره مند سازند.

مرکز بین المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

پیش‌گفتار

قرآن، کتاب سعادت و هدایت، و ضامن بقای ابدی در بهشت جاویدان است؛ برای کسانی که به این کتاب تمسک جویند و به آموزه‌های آن در پرتو هدایت و شرح اهل بیت علیهم‌السلام به عنوان ثقل اصغر عمل کنند، و از هرگونه بدعت و تندروی و تفریط پرهیزند.

در عصر کنونی، بشریت آداب انسانیت را به فراموشی سپرده و غرب چپاولگر، به منظور استعمار کشورها و برای رسیدن به منافع بیشتر، از هیچ عمل غیرانسانی و وحشیانه‌ای نمی‌گذرد و با نیرنگ و حيله‌های متفاوت در صدد تفرقه‌اندازی بین ادیان و مذاهب مختلف است.

برهمن اساس، دشمنان اسلام در دو قرن اخیر، با هدف تخریب پایه‌های اسلام، به ساخت فرقه‌های مختلف برای درگیری بین جوامع اسلامی روی آورده‌اند. این امر، سبب شده است که برخی فرقه‌های اسلامی با نام خدا و قرآن، بدترین جنایت‌ها را مرتکب شوند؛ زیرا خود را به حق می‌دانند و دیگری را باطل. بر ماست که با رجوع به آیات حکیمانه الهی، که کریمانه انسان‌ها را هدایت، و تا رسیدن به سعادت همراهی می‌کند، حق و حقیقت را پرس‌وجو کنیم و مرز حق و باطل را جويا شويم.

بر اساس آیات و روایات، حقیقت ایمان و دین، چیزی جز دوستی با

خدا و دوستانش و دشمنی با دشمنان خدا و دشمنان اولیای الهی نیست.^۱ بنابراین، حقیقت ایمان، بدون تبری بی معنا و مفهوم است. امروزه درباره تبری دیدگاه‌های مختلفی مطرح می‌شود: برخی با اصل تبری مخالف‌اند و همه را به صلح و دوستی و لبخند به روی دوست و دشمن دعوت می‌کنند. اگرچه ظاهر این سخن شیرین است، با مبانی قرآن و روایات و عقل سلیم و فطرت پاک، سازگار نیست. در قرآن کریم همان‌طور که اهل ایمان ستوده شده‌اند، کفار و منافقان مورد لعن و نفرین قرار گرفته‌اند. بنابراین، این‌طور نیست که خداوند همه را دوست داشته باشد. پروردگار با برخی مهربان و با برخی بسیار شدید است.^۲ پیامبر ﷺ نیز با گروهی بسیار مهربان و با گروهی دیگر بسیار تند و شدید بودند.^۳ پیامبر ﷺ مأمور بوده است تا به‌طور رسمی از دشمنان و کافران و مشرکان، تبری بجوید و بیزاری‌اش را بیان کند. این فرمان، خاص پیامبر ﷺ نبود؛ بلکه همه پیامبران ﷺ از سوی خداوند مأمور بودند تا این‌گونه رفتار، و بیزاری خویش را به‌طور رسمی اعلان کنند.^۴

۱. «لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ * أُولَئِكَ جُزُءٌ مِّنْ جُزُءِ اللَّهِ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ» (مجادله، آیه ۲۲). امام باقر علیه السلام: «هَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿حَبَبَ إِلَيْكُمْ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ﴾ (الحجرات، آیه ۷)؛ وَقَالَ: ﴿إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾ (آل عمران، آیه ۳۱)؛ وَقَالَ: ﴿يُحِبُّونَ مَن هَاجَرَ إِلَيْهِمْ﴾ (حشر، آیه ۹). (محمد بن یعقوب کلینی، *الکافی*، ج ۸، ص ۸۰). «مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ» (بقره، آیه ۹۸).

۲. «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادُونَ لَمَثَلُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَثَلِكُمْ أَنْتُمْ» (غافر، آیه ۱۰).

۳. «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ» (فتح، آیه ۲۹).

۴. آیات بسیاری از قرآن چون آیات ۱۶۸ و ۱۶۹ سوره شعراء و ۴۱ سوره یونس و ۴ سوره ممتحنه، به این مسئله توجه می‌دهد.

گروهی دیگر، تبری را پذیرفته‌اند؛ ولی آن را امری قلبی دانسته و گفته‌اند تبری، امری قلبی و درونی است و در عمل ظاهر نمی‌شود.

اما سخن صحیح و قویم، آن است که ریشه تبری در قلب است؛ زیرا جایگاه ایمان، قلب است؛ اما این احساس و نفرت درونی از باطل و طاغوت و کفر، هدایتگر اعضای دیگر خواهد شد و در عمل انسان به شکل زبانی و رفتاری بروز خواهد کرد.

انسان دارای سه بُعد بینش و گرایش و کنش یا رفتار است. شناخت انسان درباره مسائلی همچون مبدأ و معاد و خدا، پایه حرکات و رفتارهای او در حوزه‌های فردی و اجتماعی می‌شود. در بُعد شناختی، ایمان به خدا و کفر به طاغوت یا بالعکس، ایمان به طاغوت و کفر به الله، سرمنشأ رفتارهای انسان در ابعاد فردی و اجتماعی است.

انبیای الهی مبعوث شدند که این بُعد فطرت انسان را که بر توحید سرشته شده، آبیاری کنند و پرورش دهند تا انسان با ایمان به حق، به طاغوت و باطل کفر بورزد. در سایه این محور شناختی، گرایش‌ها و رفتارهای انسانی شکل می‌گیرند و ارزش‌ها از ضدا ارزش‌ها شناخته می‌شوند.

در مکتب اسلام، شناخت، گرایش و کنش، یک کل به هم پیوسته است و در سایه بینش موحدانه است که شخصیتی منسجم به وجود می‌آید و تویی و تبری، قلّه این بینش توحیدی است. از این رو، تبری به معنای انزجار و بیزار از کفر و طاغوت، اگرچه خواستگاه درونی و اعتقادی دارد، پایه و اساس جهت‌گیری‌های رفتار انسان در حوزه فردی و اجتماعی است و در زبان و رفتار او آشکار می‌شود؛ چنان‌که ابراز تنفر خداوند از منافقان، مشرکان و فاسقان در آیات الهی با شیوه‌های گوناگون همچون اعلان، لعن، نفرین و محدودیت‌های اجتماعی بیان شده است.

اگر آیات و آموزه‌های قرآنی به دقت بررسی شوند، به روشنی دانسته می‌شود که مؤمن می‌باید در شیوه ارتباطات و مناسبات خود، در حوزه عمل اجتماعی، براساس بینش و نگرشی توحیدی عمل کند و اعمالش را بر محور تولی و تبری سامان دهد.

تبری، چنان‌که آیات قرآنی به آن پرداخته، لازم است درباره هرگونه مظاهر شرک و کفر انجام شود و همان‌گونه که تبری در خصوص عقاید و افکار صورت می‌گیرد، می‌باید درباره رهبران مشرک و کافر نیز صورت پذیرد تا در قیامت، آثار آن دامن‌گیر انسان نشود.

مباحث پیش رو در چهار فصل تنظیم شده است: فصل اول با ارائه کلیاتی درباره تبری و واژگان متقارب، تبیین مفهوم کفر، فطری بودن توحید و انواع روابط اجتماعی در قرآن کریم آغاز شده است و در فصل دوم، مبنا بودن فطرت توحیدی انسان، در تبری تبیین گردیده و در ادامه، اصول حاکم بر تبری تحت دو عنوان اصول عام و اصول قهرآمیز بیان شده است. در فصل سوم، ابتدا قلمرو تبری در روابط اجتماعی مسلمانان براساس مراتب توحید عملی در محورهای مهم روابط اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته و سپس با معرفی اقسام کافران، قلمرو و حدود ارتباط با غیر مسلمانان تبیین شده است. در فصل چهارم، به راهکارهای تبری در روابط اجتماعی در دو عرصه اعتقادات و رفتار و عمل پرداخته شده است.

یادآوری چند نکته

۱. از آنجاکه مبنای بحث آیات قرآن کریم است، سعی شده عناوین مباحث به‌گونه‌ای انتخاب شود که قابل استخراج از آیات باشد. بنابراین،

در بسیاری موارد، موضوعات مهمی در باب تبری شایسته بحث بود که خارج از مبحث قرآنی می‌شد و از این رو، از آنها صرف نظر شده است.

۲. از آنجا که این پژوهش با رویکردی قرآنی نوشته شده، در موارد لزوم از سخنان اهل بیت و معصومان علیهم‌السلام بهره گرفته شده؛ اگرچه تبری در سیره و سنت معصومان علیهم‌السلام شایسته تحقیقی مستقل است.

۳. مباحث این تحقیق بر محور آیات قرآن کریم استوار گردیده است. در برخی موارد که موضوعات جنبه فقهی پیدا می‌کند، سعی شد تا علاوه بر این که محوریت قرآنی را از دست ندهد، از منابع دست اول فقهی نیز استفاده شود.

۴. این پژوهش، با بازخوانی دست‌کم سه بار از کل آیات قرآن کریم به انجام رسیده و تلاش شده تا آیات مهم و مرتبط با عناوین استخراج شود؛ اما برای تکرار نشدن آیات مشابه، آیه اصلی ذکر شده و بقیه آیات در پاورقی آمده است. نکته مهم این که برای به دست آوردن متنی روان، گاه از محتوا و مضمون آیات در متن استفاده شده؛ اما در پاورقی آدرس داده شده است.

۵. تلاش شده است تا آیات قرآن کریم، همراه با ترجمه فارسی درج شود و برای این امر، از ترجمه آیت الله مکارم شیرازی استفاده شده است؛ تنها در مواردی که مضمون آیات ذکر گردیده، از ترجمه پرهیز شده است.

﴿وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾^۱

فهرست

۱۹.....	۱. مقدمه
۲۴.....	ضرورت این پژوهش
۲۵.....	۱. نبود تحقیق مناسب در این زمینه
۲۵.....	۲. ضرورت تفسیر موضوعی
۲۶.....	۳. حفظ هویت فرهنگ اسلامی
۲۶.....	۴. حفظ وحدت
۲۷.....	نوع و روش تحقیق
۲۹.....	نوآوری تحقیق
۳۰.....	مفهوم‌شناسی
۳۱.....	۱. تبیری
۳۳.....	الف) تبیری در اصطلاح قرآنی
۳۳.....	ب) واژه‌های متقارب با مفهوم تبیری
۳۷.....	۲. کفر
۳۸.....	الف) کفر در اصطلاح فقهاء
۳۸.....	ب) کفر در اصطلاح قرآن و روایات
۴۰.....	ج) مفاهیم متقارب با کفر
۴۰.....	یکم: شرک
۴۳.....	دوم: نفاق

۳. بیگانگان ۴۸.
۴. روابط اجتماعی ۴۸.
۵. قلمرو ۵۰.
- چهارچوب نظری تحقیق ۵۰.
- مقدمه اول: فطری بودن توحید در انسان ۵۱.
- مقدمه دوم: انسان موجودی مختار ۵۵.
- نتیجه‌گیری ۵۷.
۲. مبنا و اصول تبری در روابط اجتماعی ۵۹.
- فطرت توحیدی، مبنای تبری در روابط اجتماعی ۵۹.
۱. روابط از دیدگاه مادی و اسلامی ۶۰.
۲. تقابل ایمان و کفر ۶۵.
- اصول تبری در روابط اجتماعی ۷۰.
۱. اصول عامه در روابط اجتماعی با غیر مسلمانان ۷۲.
- الف) اصل پابندی به کرامت انسانی ۷۲.
- ب) اصل صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز ۷۶.
- ج) اصل احسان ۸۱.
- د) اصل همبستگی اجتماعی ۸۴.
- ه) اصل تألیف قلوب ۸۷.
- و) منع رابطه قلبی و روابط پنهانی ۸۹.
- ز) عدم تسلط کافران بر مسلمانان (قاعده نفی سییل) ۹۰.
۲. اصول کلی در روابط قهرآمیز ۹۲.
- الف) اصل دعوت یا آگاه‌سازی پیش از هر اقدام ۹۲.
- ب) عدالت ۹۵.
- ج) امانت‌داری و وفای به عهد و پیمان ۱۰۰.
- د) پرهیز از اهانت به مقدسات دیگران ۱۰۱.

- ه) استفاده نکردن از ارباب و تهدید ۱۰۳
- و) رعایت اولویت ۱۰۴
- نتیجه‌گیری ۱۰۷
۳. قلمرو تبّی در روابط اجتماعی از منظر قرآن کریم ۱۰۹
- قلمرو تبّی در روابط اجتماعی مسلمانان ۱۱۰
۱. قلمرو تبّی در عرصه حاکمیت ۱۱۳
۲. قلمرو تبّی در عرصه ربوبیت و قانون‌گذاری ۱۱۹
- بدعت ۱۲۳
۳. قلمرو تبّی در عرصه اطاعت و فرمان‌برداری ۱۲۷
- الف) ریا و خودنمایی ۱۳۲
- ب) نافرمانی از اوامر و نواهی الهی و اطاعت از دیگران ۱۳۳
- یکم: فاسقان ۱۳۵
- دوم: منافقان ۱۴۰
۴. قلمرو تبّی در عرصه عواطف ۱۴۳
- قلمرو تبّی در روابط اجتماعی غیرمسلمانان ۱۶۲
۱. اقسام کافران ۱۶۲
- الف) مشرک ۱۶۲
- ب) اهل کتاب ۱۶۳
- ج) کسانی که کتاب آسمانی ندارند ۱۶۶
- د) مرتد ۱۶۷
- ه) کافر ذمی و کافر حربی ۱۷۱
- و) مستضعف ۱۷۴
۲. قلمرو تبّی در روابط اجتماعی با کافران ۱۷۸
- الف) دسته اول آیات ۱۷۸
- ب) دسته دوم آیات ۱۸۰

- ج) جمع‌بندی دو دسته آیات ۱۸۱
- یکم: اعتماد نکردن به کفار ۱۸۳
- دوم: عدم تشبّه به کفار ۱۸۶
- نتیجه‌گیری ۱۹۰
۴. راهکارهای تبری در روابط اجتماعی مسلمانان و غیر مسلمانان ۱۹۳
- راهکارهای تبری در قرآن کریم ۱۹۴
۱. راهکار قلبی ۱۹۶
۲. راهکار گفتاری ۱۹۸
۳. راهکار عملی و رفتاری ۲۰۴
- تبری در عرصه اعتقادات ۲۱۴
۱. نفی پلورالیزم اعتقادی ۲۱۴
۲. تقيه ۲۲۴
- تبری در عرصه رفتار و عمل ۲۳۱
- راهکارهای تبری در روابط اجتماعی مسلمانان ۲۳۲
۱. منافقان ۲۳۲
- الف) راهکار گفتاری ۲۳۳
- یکم: موعظه ۲۳۳
- دوم: افشاگری ۲۳۴
- سوم: لعن و نفرین ۲۳۸
- چهارم: تهدید ۲۳۹
- ب) راهکار عملی ۲۴۰
- یکم: محدودیت در روابط اجتماعی و تحقیر آنان ۲۴۰
- دوم: مقابله مستقیم ۲۴۵
۲. فاسقان ۲۴۹
- الف) راهکار گفتاری ۲۵۰

- ۲۵۰..... (ب) راهکار عملی
- ۲۵۰..... یکم: دوستی نکردن
- ۲۵۱..... دوم: تحقیر اجتماعی
- ۲۵۲..... ۳. بدعت‌گذاران
- ۲۵۲..... (الف) راهکار گفتاری
- ۲۵۲..... یکم: احتجاج و اظهار حق
- ۲۵۴..... دوم: افشاگری
- ۲۵۶..... سوم: تهدید
- ۲۵۶..... چهارم: لعن و نفرین
- ۲۵۷..... (ب) راهکار عملی
- ۲۵۸..... راهکارهای تبری با غیر مسلمانان
- ۲۵۹..... ۱. اهل کتاب
- ۲۵۹..... (الف) راهکار گفتاری
- ۲۵۹..... یکم: موعظه
- ۲۶۱..... دوم: احتجاج
- ۲۶۳..... سوم: افشاگری
- ۲۶۵..... چهارم: تهدید و انذار
- ۲۶۷..... پنجم: لعن
- ۲۶۹..... (ب) راهکار عملی
- ۲۶۹..... یکم: عفو و بخشش
- ۲۷۰..... دوم: محدودیت در روابط
- ۲۷۱..... سوم: اخراج و تبعید
- ۲۷۲..... ۲. مشرکان
- ۲۷۳..... (الف) راهکار گفتاری
- ۲۷۳..... یکم: اعلان
- ۲۷۵..... دوم: شیوه حماسی

- ۲۷۶ سوم: احتجاج
- ۲۷۹ چهارم: افشاگری
- ۲۸۰ پنجم: لعن
- ۲۸۲ ب) راهکار عملی
- ۲۸۲ یکم: محدودیت در روابط اجتماع
- ۲۸۲ دوم: دوستی نکردن
- ۲۸۲ سوم: ازدواج نکردن
- ۲۸۴ چهارم: تحریم فرآورده‌های گوشتی آنان
- ۲۸۴ پنجم: عدم تکریم اجتماعی
- ۲۸۶ ششم: هجرت
- ۲۸۷ هفتم: مقابله مستقیم و قهرآمیز
- ۲۸۸ ۳. مرتدین
- ۲۸۹ الف) راهکار گفتاری
- ۲۸۹ یکم: سرزنش و ملامت
- ۲۹۰ دوم: لعن
- ۲۹۰ ب) راهکار عملی
- ۲۹۰ محرومیت از روابط اجتماعی با دیگران
- ۲۹۱ نکات مهم در روابط قهرآمیز
- ۲۹۳ ۱. میزان انکار و عنادی که افراد با حق دارند
- ۲۹۵ ۲. در نظر گرفتن سطوح روابط اجتماعی به لحاظ قرابت و خویشاوندی
- ۲۹۶ ۳. رعایت مراتب تبری
- ۲۹۹ ۵. نتیجه‌گیری
- ۳۰۰ ارزیابی پرسش‌ها
- ۳۰۲ ۱. اصول
- ۳۰۳ ۲. قلمرو

فهرست ۱۷

۳۰۹.....	۳. راهکارها.....
۳۱۱.....	۴. در عرصه اعتقادات.....
۳۱۲.....	۵. در عرصه رفتار و عمل.....
۳۱۵.....	پیشنهادهای پژوهش.....
۳۱۷.....	کتابنامه.....
۳۳۱.....	فهرست اعلام.....